

3. ДАДО. – Ф. 1520, оп. 3, спр. 37.
4. ДАДО. – Ф. 1520, оп. 3, спр. 79.
5. ДАДО. – Ф. 2262, оп. 1 дод., спр. 2.
6. ДАДО. – Ф. 2262, оп. 1 дод., спр. 5.
7. *Марочко В. І.* Соціально-правовий статус колгоспного селянства / В. І. Марочко // Історія українського селянства. Нариси: у 2 т. – Т. 2. – К., 2006. – С. 199–211.
8. *Мошков Ю. А.* Советское сельское хозяйство и крестьянство в середине 1930-х годов / Ю. А. Мошков // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: док. и матер.: у 5 т. – Т. 4. 1934–1936 / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М., 2002. – С. 7–38.
9. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: док. и матер.: в 5 т. – Т. 4. 1934–1936 / под ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л. Виолы. – М., 2002.
10. *Хоптяр Ю. А.* Судочинство і селянство України в 1929–1933 рр. / Ю. А. Хоптяр // Історія України. Маловідомі імена, події факти. – Вип. 31. – К., 2005. – С. 151–159.
11. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 8, оп. 16, спр. 1351.
12. ЦДАВО України. – Ф. 8, оп. 16, спр. 2432.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 6, спр. 236.
14. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 5487.
15. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 5488.
16. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 6390.
17. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 6580.
18. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 6777.
19. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 7167.

Надійшла до редколегії 31.10.2011

УДК 94 (477.63) «1944 / 1953»

В. О. Марченко

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

**КОЛГОСПНЕ ВИРОБНИЧЕ ЖИТТЯ СЕЛЯН
НАДДНІПРЯНЩИНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1945 – початок 1950-х рр.)**

Розглянуто стан колгоспної системи Наддніпрянщини у повоєнний період, умови та результати праці селян у колгоспах, взаємовідносини з керівництвом.

Ключові слова: Наддніпрянщина, сільське господарство, колгоспна система, колгоспне селянство, післявоєнне село.

Рассмотрены состояние колхозной системы Надднепрянщины в послевоенный период, условия и результаты труда крестьян в колхозах, взаимоотношения с руководством.

Ключевые слова: Надднепрянщина, сельское хозяйство, колхозная система, колхозное крестьянство, послевоенное село.

The state of collective-farm system of Naddnepryanshchina at the post-war period, the conditions and results of work of peasants in collective farms, mutual relations peasantry and a management are described.

Key words: Naddnepryanshchina, agriculture, collective-farm system, collective-farm peasantry, post-war village.

Серед численних проблем в історії України, які ще недостатньо висвітлені, важливе місце належить історії життя селян у післявоєнний період. Складна ситуація у сільському господарстві того часу була наслідком не тільки війни, а й неправильної державної політики щодо села. Після війни було продовжено курс на екстенсивне ведення господарства, залучення селян до колгоспів, завершення колективізації.

Проблема повоєнного села та становлення колгоспної системи висвітлювалася різними дослідниками. Велике значення у дослідженні становища радянського села післявоєнного періоду мають роботи О. Зубкової, О. Вербицької, В. Попова [1, 5, 11]. Ці дослідники аналізують у цілому колгоспну систему в Україні та у Радянському Союзі. У дослідженнях В. В. Стецкевича, О. Ф. Нікілева, Є. П. Талан проаналізовано процес завершення колективізації у повоєнній Україні, формування керівного та управлінського апарату в колгоспах, соціальні зміни серед колгоспного селянства [8, 13, 14]. Повоєнну сільськогосподарську політику радянського уряду та її вплив на відбудову колгоспів, завершення формування колгоспної системи розглядає В. Кононенко [6]. О. Г. Перехрест аналізує масштаби збитків, заподіяних матеріально-технічній базі сільського господарства України у роки Великої Вітчизняної війни та окремі чинники, які призвели до такої ситуації [10]. З'ясування повної картини означеної проблеми неможливе без урахування регіональних особливостей у колгоспному житті селянства у період відбудови. Тому автор поставила завдання показати особливості колгоспного повоєнного життя на регіональному рівні (а саме на прикладі Київської, Черкаської, Кіровоградської, Полтавської, Дніпропетровської, Запорізької областей).

За роки війни сільське господарство України зазнало величезних втрат. Лише на Лівобережній Україні було знищено 319 тис. селянських господарств, спалено кожну четверту селянську хату. Тільки прямі збитки, завдані колгоспам України, становили 88,1 млрд. крб, з них за видами майна збитків завдано (у млрд. крб): будівлі та споруди – 8,8; сільський господарський інвентар і різне обладнання – 1,0;

посіви та врожай – 45,3; сади, ліси та лісозахисні насадження – 4,0; худоба та птиця – 21,5; запаси насіння, продукти й матеріали – 7,5 [10, с. 201]. Чисельність поголів'я худоби у лівобережних областях України скоротилася з 3312,3 тис. голів (у т. ч. корів – 755,1, коней – 2851,6 тис. голів) у 1941 р. до 1612,9 тис. голів (у т. ч. корів – 90,1, коней – 832,8 тис. голів) у 1944 р. [16, арк. 88, 229]. До того ж на території Лівобережної України зменшилися посівні площі з 25259 тис. га у 1940 р. до 17471 тис. га у 1944 р., або відповідно по Київській області – з 2100,7 до 1623,5 тис. га, по Полтавській – з 2062,9 до 1585,3 тис. га, по Дніпропетровській – з 1918,7 до 1266,9 тис. га, по Запорізькій – з 1682,0 до 964,7 тис. га.

Основним засобом відновлення сільського господарства стала колгоспна система. На 1945 р. у Київській області діяло 2358 колгоспів з 2377, що існували у 1941 р., Полтавській – 2468 з 2499, Дніпропетровській – 1694 з 1755, Запорізькій – 1232 з 1294, Кіровоградській – 1717 з 1777 колгоспів [16, арк. 209]. Багато з них мали надзвичайно слабку технічну базу, необхідну для виконання польових робіт. Кількість тракторів і комбайнів скоротилася приблизно удвічі, вантажних автомобілів – більш як у шість разів. До того ж стан знешоеності перевищував усі допустимі норми. Так, у Дніпропетровській області на момент звільнення було лише 845 тракторів, з яких тільки 333 придатних до роботи. Із 385 наявних комбайнів не діяв жоден [9, с. 242]. Щоб виконати польові роботи, для оранки використовували велику рогату худобу. Так, у Полтавській області, де до березня 1944 р. відновили роботу 2484 колгоспи, було тільки 37% тракторів і 36% робочої худоби порівняно з довоєнним часом [7, с. 3]. Станом на 1946 р. ситуація в області не змінилася: понад 2,4 тис. колгоспів мали 57,4 тис. робочих коней, не було жодного трактора або комбайна. Тому тягловою силою у колгоспах поруч із кінями були воли і досить часто корови. У цьому ж році тут на сільськогосподарських роботах використовувалося понад 80 тис. корів колгоспників, робітників і службовців [12, с. 301]. Подібна ситуація з тягловою робочою силою у колгоспах була і в решті областей Наддніпрянщини.

Поряд із проблемою відновлення матеріально-технічної бази колгоспів гостро стояли питання керівних колгоспних кадрів та кількості робочих рук. Перша проблема вирішувалася за рахунок організації сільськогосподарських шкіл. Та слабка матеріально-технічна і навчально-виробнича база таких закладів, недостатня увага до проблем соціально-економічного та матеріально-побутового забезпечення учнів визначали серйозні якісні й кількісні невідповідності цих закладів потребам колгоспного виробництва. Результатом такого стану речей було досить незначне використання випускників за призначенням. Так, з 75000 чол., підготовлених за період з 1946 по 1953 р. сіль-

ськогогосподарськими школами, на початку 1954 р. у колгоспах працювало за спеціальностями лише 15% [8, с. 44].

Питання забезпечення необхідної кількості робочих рук у колгоспах у повоєнний період вирішувалося значною мірою за рахунок жінок. Великою була питомо вага на сільськогосподарських роботах людей похилого віку та підлітків. Засоби масової інформації широко інформували про трудові подвиги цієї категорії селян: «У колгоспі «Червоний партизан» Миргородського району... колгоспниці Ольга Кійченко і Євдокія Байдала власними коровами заборонують щодня по 2–3 гектари при нормі 1,5 гектара» [3]; або: «Понад 150 піонерів Ново-Іванівської семирічної школи працюють на полях артилей..., виконуючи різноманітні посильні роботи, як то: вивантажують зерно з бункера, носять воду, загібають, працюють соломополовокопнителями на комбайнах, збирають колоски і т. д.» [15].

Незважаючи на значну недостачу у робочій силі, держава між тим знищувала економічну мотивацію виробника до праці внаслідок нехтування принципом матеріальної зацікавленості. Оплата праці колгоспників на той час порівняно з довоєнним періодом залишалася мізерною (див. таблицю).

Таблиця

Видача на трудодень зерна та грошей [17, арк. 81].

Область	Зерно, кг			Гроші, крб		
	1940 р.	1948 р.	1949 р.	1940 р.	1948 р.	1949 р.
Київська	2,100	1,015	1,246	0,85	0,72	0,91
Полтавська	2,800	1,524	1,006	1,11	0,93	1,00
Дніпропетровська	2,700	1,891	0,792	2,17	1,15	1,26
Запорізька	2,200	1,355	1,007	1,99	0,94	1,19
Кіровоградська	2,800	1,101	1,028	1,04	0,62	1,07
У середньому по колгоспах східних областей	2,300	1,212	0,960	1,16	0,81	1,02

На трудодні розподіляли лише ту частину продукції та грошових доходів, яка залишалася після розрахунків з державою та різних відрахувань. Звісно, зароблених коштів селянам не вистачало (особливо якщо у сім'ї був тільки один працездатний), тому основну частину доходів колгоспна сім'я отримувала від підсобного господарства. У результаті матеріальне становище колгоспників залишалося надзвичайно важким, а мотивація до колгоспної праці вкрай низькою.

Величезні матеріальні труднощі й нестатки повоєнних років, які відчувало на собі сільське населення, особливо зросли у складні 1946–1947 рр. Малосніжна зима 1945–1946 рр. та посуха 1946 р. призвели до суттєвого зниження врожаю зернових. Незважаючи на це, обов'язкові поставки сільськогосподарської продукції не були знижені, а зерно у колгоспах під плани хлібозаготівель вилучалося майже все, включаючи фураж і посівні фонди.

До жовтня 1946 р. Рада Міністрів УРСР та ЦК КП (б)У прийняли понад 10 постанов, що стосувалися хлібозаготівель, у яких постійно наголошувалося на обов'язковості повного виконання планів, а затримка здачі визначалася як злочин перед партією та державою. У 1946 р. план хлібозаготівель Україна виконала на 62,5%, здавши при цьому фактично все вирощене зерно, включаючи насіннєві фонди. Надзвичайно тяжко наслідки посухи позначилися й на тваринництві, загострилося становище з кормами, а у грудні 1946 р. розпочався падіж худоби.

Директиви щодо організації й проведення жорстких хлібозаготівель надсилалися до республік у формі постанов ЦК ВКП (б) та Ради Міністрів СРСР, а ЦК КП (б)У та Рада Міністрів УРСР у свою чергу доводили завдання областям [2, с. 113]. Тож для кожного господарства і районів у цілому доводились плани хлібозаготівель відповідно до приблизної оцінки очікуваного врожаю. У 1946 р. урядом СРСР перед Україною було поставлене завдання здати за обов'язковими державними хлібозаготівлями 340 млн пудів зерна. Вже на початку зими 1946 р. у багатьох колгоспників не залишилося продовольства і вони почали голодувати. Багато голодуючих було у районах Дніпропетровської області, які найбільше постраждали від посухи: Котовському, П'ятихатському, Широкивському, Павлоградському, Щорсівському, Дніпропетровському, Юріївському, Покровському та Апостолівському. Становище настільки ускладнилось, що органи влади змушені були визнати, що у Дніпропетровській області має місце голод. Кількість голодуючих на селі невпинно зростала. Якщо у лютому, за офіційними даними, їх було 20 тис., то у березні – 42 тис., а у червні – вже 82 тис. 759 чоловік [4, с. 336]. Не менш жахливою була ситуація і на решті території Наддніпрянщини.

Через посуху й надмірні хлібозаготівлі колгоспам нічим було оплатити трудовні колгоспникам. У 1946 р. на трудовень український колгоспник одержував у середньому близько 1 кг зерна, у 1950 р. – 1,2 кг, у 1951 р. – 1,6 кг. Окрім хліба, селянам видавали на трудовні гроші – відповідно 1,0, 1,2, 1,6 крб. Втім багато колгоспів не видавали ані зерна, ані грошей. На той час для колгоспників не існувало нормованого робочого дня. За рішенням липневого пленуму ЦК КП (б)У 1946 р. селяни змушені були працювати весь світловий день [2,

с. 113]. Держава, як і раніше, домагалася адміністративно-командними та репресивними методами інтенсифікації праці у господарствах.

Однією з основних причин голоду були непосильні для селян податки, що накладалися на присадибні господарства. Сільськогосподарський податок нещадно душив селянство. Вирощувати городину, мати сади, виноградники, тримати птицю, худобу було вкрай не вигідно. Кожен селянський двір повинен був сплачувати податок на землю, а також поставляти державі певну кількість м'яса, молока, яєць та іншої продукції. Не всі сільські жителі мали ділянки таких розмірів, які дозволялися статутом сільгоспартілі. Половина колгоспних дворів не мала корів. Податки встановлювалися на кожне фруктове дерево, кущ у садку, кожну домашню тварину. Неспроможні сплачувати їх селяни вирубували сади, вирізали худобу. У вищих ешелонах влади все це обгрунтовувалося необхідністю примусити селянина більшу частину часу віддавати так званому громадському господарству, тобто колгоспам. Крім податку на землю, продподатку, податку на плодово-ягідні дерева і кущі, населення сплачувало й інші податки. Таким, наприклад, був податок за відсутність дітей – «бездітне». За несплату податку справу передавали до суду.

Тяжкий продовольчий стан у багатьох селах став поштовхом для більш активної міграції колгоспників, робітників радгоспів у місто, на роботу в промисловість, будівництво. Тривогу влади викликало і масове залишення села демобілізованими учасниками війни, на яких, як на силу, здатну відродити колгоспи та радгоспи, покладалася велика надія. Сільські жителі, і перш за все колгоспники, в умовах стихійного лиха впевнилися у своїй повній незахищеності. Економічно слабкий і навіть середній колгосп не міг допомогти колгоспнику в екстремальній ситуації забезпечити самий необхідний продовольчий прожитковий мінімум, як це робила держава для робітників, службовців, міського населення.

Голод було подолано лише після жнив 1947 р., коли зібрали новий урожай. Наслідки посухи продовжували виявлятися і в наступні роки. Посуха уповільнила процес подолання наслідків війни у сільському господарстві, спричинила відтік населення з села. Міграція та вимирання сільського населення України у другій половині 40-х рр. істотно вплинули на зменшення трудових ресурсів, особливо у колективних господарствах.

Оскільки селяни були незацікавлені у праці в колгоспах, то досить поширеним явищем було невироблення ними мінімуму трудоднів. 21 лютого 1948 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антисуспільний, паразитичний спосіб життя». Указ надавав право місцевому ке-

рівництву за допомогою колгоспних зборів і сільських сходів вирішувати питання про вивезення за межі республіки у віддалені райони СРСР практично будь-кого, хто жив у селі. На кінець 1948 р. з України було виселено близько 9 тис. осіб, у тому числі з Дніпропетровської області 678 осіб, з Київської – 520, Кіровоградської – 404, Запорізької – 208, з Полтавської – 181 особу [18, арк. 2]. Серед них далеко не всі були «недобросовісні і несумлінні працівники», непоодинокими були випадки несправедливого виселення селян.

Станом на 1 грудня 1948 р. до ЦК КП (б)У, а головним чином на ім'я М. С. Хрущова надійшло більше 2000 заяв та скарг стосовно неправильного застосування указу від 21 лютого 1948 р., у тому числі з Київської області – 212 заяв, Дніпропетровської – 135, Кіровоградської – 109, Черкаської – 99, Полтавської – 58, Запорізької – 47 заяв [18, арк. 4]. Непоодинокими були випадки застосування указу до інвалідів праці та інвалідів Великої Вітчизняної війни, осіб пенсійного віку, сімей, у яких були непрацездатні. Найбільшу кількість помилок у застосуванні указу «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антисупільний, паразитичний спосіб життя» на 1949 р. було встановлено у Київській області. Там було відмінено вироків відносно 78 осіб, що становить 34,2% від загальної кількості виселених із даної області; у Кам'янець-Подільській області було відмінено 348 вироків, або 15,7% від загального числа виселених по області [18, арк. 12].

З огляду на такі обставини психологічний стан і настрої колгоспного селянства були тривожними. Колгоспників постійно переслідував страх за невиконання трудовнів. Яскраво свідчить про це такий факт. До центральних і республіканських партійних та радянських органів надійшло більше 15 заяв від колгоспників, відносно яких взагалі не ставилося питання про виселення, дехто з них навіть не отримував попередження, а тільки під час зборів їх прізвища були згадані у числі погано працюючих у колгоспі. Перестраховуючись, колгоспники у своїх заявах просили не застосовувати до них указ про виселення. Такі заяви надійшли від селян з Дніпропетровської, Запорізької та інших областей Наддніпрянщини [18, арк. 11].

Отже, аналізуючи втілення указу від 21 лютого 1948 р. у життя та резонанс, який він викликав у селян, можна зазначити, що передбачені ним завдання вдалося виконати. Особливо високо оцінювало указ керівництво держави: «Указ... став могутньою зброєю в боротьбі проти ледарів та дармоїдів, що ховалися в колгоспах, справив позитивний вплив на покращення трудової дисципліни і виробничої активності колгоспників» [19, арк. 59].

Умови функціонування колгоспів і колгоспної системи, регламент внутрішньоколгоспного життя, права та обов'язки колгоспників

визначав Примірний статут сільськогосподарської артілі, затверджений у 1935 р. Установлені в ньому взаємовідносини держави і колгоспів на багато років визначили умови функціонування колгоспів і колгоспної системи загалом. Цей документ аж до 1969 р. вважався «основним законом колгоспного життя».

У лютому 1947 р. відбувся пленум ЦК ВКП (б), на якому було прийняте рішення остаточно ліквідувати порушення статуту сільськогосподарських артілей. На місцях цей документ реалізувався в активній боротьбі з порушеннями трудової дисципліни, низьким виробітком трудоднів та посиленні боротьби з індивідуальним господарством. Ряд громадян були звинувачені у самовільному захопленні колгоспної землі, у розкраданні колгоспного майна.

Як показують архівні матеріали, до розкрадання колгоспного майна були причетні не тільки рядові колгоспники, а досить часто й керівники колгоспів, райвиконкомів та інших державно-партійних структур. Наприклад, у 1947 р. під час перевірки у Київській області фактів порушень Статуту сільськогосподарської артілі у колгоспах Новошепелицького району серед інших були встановлені такі факти: «...в колхозах району взяті в личное пользование коровы секретарем райкома партии т. Гончаровым, председателем райисполкома т. Рубаником, заведующим районным отделом сельского хозяйства т. Сидоренко, а всего было взято руководящими работниками района и не возвращено колхозам на день проверки 14 коров. Заведующий отделом сельского хозяйства т. Сидоренко почти в каждом колхозе брал бесплатно продукты, семена, фураж» [20, арк. 279]. У результаті перевірки матеріали з порушеннями були передані слідчим органам. Про факти порушення Статуту інформували і самі колгоспники. Вони писали листи-скарги, заяви, анонімки до партійних органів різних рівнів або ж до газет. Потрібно наголосити, що у ході перевірок інформації такого роду часто виявлялися факти наклепів.

Певні покращення економічного та побутового стану колгоспників на початку 1950-х рр. не привели до припинення розкрадання колгоспного майна. У 1951 р. органами прокуратури УРСР до кримінальної відповідальності за це було притягнуто 8976 осіб. Найбільша кількість подібних фактів мала місце у Вінницькій (притягнуто до відповідальності 571 особу), Полтавській (532 особи), Кіровоградській (439 осіб) областях. У тому ж 1951 р. судами республіки було засуджено 443 голів колгоспів, з них за розбазарювання колгоспного майна 87 осіб і 356 осіб за посадові злочини, пов'язані, головним чином, із порушенням Статуту сільгоспартілі [21, арк. 23, 24]. Таким чином, Примірний статут сільськогосподарської артілі у повоєнний період залишався основним законом життя селян, хоча служив він лише потреbam держави або ж вико-

ристовувався певною категорією селян для зведення рахунків з керівниками колгоспів.

Отже, колгоспне виробниче життя селян Наддніпрянської України у повоєнний період було досить складним. Відновлення сільськогосподарського виробництва відбувалося повільними темпами. Серед головних причин можна назвати низький рівень матеріально-технічної бази, а також слабку матеріальну зацікавленість селянства. Система управління сільським господарством продовжувала базуватися на адміністративних методах і тому не могла вирішити проблеми колгоспів. Регламентоване Статутом сільськогосподарської артілі колгоспне життя ігнорувало потреби сільських жителів і їх особисті прагнення. Страх покарання за порушення правил Статуту та указу Президії Верховної Ради СРСР примушував селян виконувати роботу, яка не відповідала рівню оплати і не забезпечувала їх життя.

Бібліографічні посилання

1. *Вербицкая О. М.* Российское крестьянство: от Сталина к Хрущеву, середина 40-х – нач. 60-х гг. / О. М. Вербицкая – М., 1992.
2. *Веселова О. М.* Ще одна трагічна сторінка історії України. Голод в Україні 1946–1947 років / О. М. Веселова, П. П. Панченко // Укр. іст. журн. – 1995. – № 6. – С. 112–115.
3. Використати на польових роботах всіх корів // Зоря Полтавщини. – 1947. – 11 квіт.
4. Голод в Україні 1946–1947 років: докум. і матер. – К.; Н.-Й., 1996.
5. *Зубкова Е. Ю.* Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945–1953 / Е. Ю. Зубкова. – М., 1999.
6. *Кононенко В.* Повоєнна сільськогосподарська політика Радянського уряду та її вплив на суспільно-політичні настрої населення України / В. Кононенко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія політика: зб. ст. – Вип. 8. – 2005. – С. 198–206.
7. *Назаренко М.* Відродження / М. Назаренко // Зоря Полтавщини. – 1994. – 13 жовт. *Нікілев О. Ф.* Виробнича інтелігенція українського села: творення соціальної верстви (середина 40-х – середина 60-х р. р. ХХ ст.) / О. Ф. Нікілев – Д., 2004.
8. *Нікілев О. Ф.* Німецька окупація Дніпропетровщини та її наслідки / О. Ф. Нікілев // Вопр. германской ист.: сб. науч тр. – Д., 2001. – С. 239–246.
9. *Перехрест О. Г.* До питання про збитки, заподіяні сільському господарству України в роки Великої Вітчизняної війни / О. Г. Перехрест // Сторінки воєнної історії України. – Вип. 7. – Ч. 2. – К., 2003. – С. 199–207.
10. *Попов В. П.* Крестьянские налоги в 40-е годы / В. П. Попов // Социс. – 1997. – № 2. – С. 95–114.
11. Полтавщина. Історичний нарис / відп. ред. Г. М. Михайленко. – Полтава, 2005.
12. *Стецкевич В. В.* Наддніпрянське село в роки окупації 1941–1944 рр. (фрагменти нарису) / В. В. Стецкевич // Питання аграрної історії України та Росії: матеріали сьомих наук. читань, присв. пам'яті Д. П. Пойди. – Д., 2008. – С. 215–221.

13. *Талан С. П.* Соціальні зміни в колгоспному селянстві Української РСР (1946–1958 рр.) / С. П. Талан // Укр. іст. журн. – 1974. – № 3. – С. 25–35.
14. Учні допомагають колгоспникам // Ленінський шлях. – 1950. – 13 лип.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 1, оп. 23, спр. 3962.
16. Там само. – Ф. 1, оп. 23, спр. 3992.
17. Там само. – Ф. 1, оп. 23, спр. 5716.
18. Там само. – Ф. 1, оп. 23, спр. 73.
19. Там само. – Ф. 1, оп. 23, спр. 5715.
20. Там само. – Ф. 1, оп. 24, спр. 1672.

Надійшла до редколегії 02.06.2011

УДК 94 (477).316.334.55

О. Ф. Нікілев

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ СЕРЕДИНИ 1950 – 1960-х рр.

Розглядається стан торгівлі на селі, спроможності її забезпечувати потреби сільських жителів, аналізуються чинники впливу такої ситуації на формування виробничої та соціальної структури села.

Ключові слова: село, торгівля, торговельна мережа, соціальні фактори, виробнича структура, соціальна структура.

Рассматриваются состояние торговли на селе, ее возможности обеспечивать потребности сельских жителей, анализируются факторы влияния такой ситуации на формирование производственной и социальной структуры села.

Ключевые слова: село, торговля, торговая сеть, социальные факторы, производственная структура, социальная структура.

It is examined the condition of the commerce in the village, it'sproviding, the country's inhabitant's necessities, it is analyzed the facts of having influence of this situation on the forming the production and social structure of the country.

Key word: willage, agrarien policy, collective farm, social factors professional structure, social structure.

Аграрна проблематика є однією з провідних у вітчизняній історичній науці. Проте за радянської доби дослідники основну увагу приділяли виробничій складовій [1, 5]. Лише з кінця 80-х– початку 90-х рр. минулого століття увагу науковців почала привер-